

การฝึกหัดช่าง

การฝึกช่างฝึกหัด (Apprenticeship) หมายถึง การฝึกวิชาชีพที่มีสัญญากันระหว่าง นายช่างผู้ชำนาญงาน (master craftsman หรือ master of the trade) หรือ นายจ้าง (employer) กับ ช่างฝึกหัดซึ่งได้แก่ เยาวชนที่ต้องการฝึกทักษะทางด้าน ศิลปะ, งานช่าง, งานหัตถกรรม และงานอาชีพอื่นๆ จนสามารถประกอบอาชีพได้

การฝึกช่างฝึกหัดนี้แบ่งออกได้เป็น ๒ แบบคือ แบบเก่าซึ่งเป็นการฝึกที่มุ่งทักษะเพียงอย่างเดียว ไม่มีการสอนวิชาสัมพันธ์ช่าง (related subjects) หรือ อาจกล่าวได้ว่าปฏิบัติอย่างเดียว ไม่รู้ทางทฤษฎีส่วนแบบใหม่นั้นเป็นการฝึกที่นายจ้าง หรือ เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมเป็นผู้จัด โดยให้ช่างฝึกหัดรู้ทั้งด้านปฏิบัติและทฤษฎี

เนื่องจากการฝึกช่างฝึกหัดนี้มีมาตั้งแต่ สมัยก่อนยุคประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน อาจแบ่งออกได้เป็น ๓ สมัยคือ สมัยก่อนยุคประวัติศาสตร์สมัยกลาง (medieval time) และสมัยปัจจุบัน

๑. สมัยก่อนประวัติศาสตร์

การฝึกช่างฝึกหัดในสมัยโบราณนั้น เป็นการฝึกภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ที่บุตรหลานหรือญาติสนิทเรียนรู้อาชีพจากบิดามารดาหรือผู้ใหญ่เพื่อประโยชน์ของครอบครัวในการช่วยทำงานมากกว่าที่จะสนองความต้องการของสังคม ประกอบกับความรู้ทางด้านอาชีพในแต่ละครอบครัวได้รับการฝึกฝนมานั้นเป็นเรื่องปกติไม่ยอมเผยแพร่ออกไป ทำให้การฝึกช่างฝึกหัดในสมัยนั้นอยู่ในวงแคบ

ประเทศอียิปต์เป็น ประเทศแรกที่ จัดให้มีการฝึกช่างฝึกหัดขึ้น เมื่อประมาณ ๔๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ประเทศอียิปต์มีความเจริญก้าวหน้ามาก เช่น รู้จักการสร้างบ้านด้วยอิฐ ผลิตแว่นทองแดงนำมาใช้เป็นเครื่องมือและเครื่องประดับ มีการสร้างอนุสาวรีย์ ต่อมาเมื่อประมาณ ๒,๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล กษัตริย์แห่งกรุงบาบิโลนพระนามว่า แฮมมูราบิ (King Hammurabi of Babylon)

ทรงเป็นนักปกครองที่ชาญฉลาด พระองค์ได้ตรากฎหมายเกี่ยวกับช่างฝึกหัดดังนี้ "ถ้าช่างฝีมือคนใดรับเอาเด็กมาเลี้ยง และสอนงานหัตถกรรมให้ ใครอื่นจะอ้างสิทธิในตัวเด็กไม่ได้ แต่ถ้าเขาไม่สอนหัตถกรรมให้ ก็ควรปล่อยเด็กคนนั้นกลับไปอยู่บ้านบิดาเขาได้" (If an artisan take a son for adoption and teach him handicrafts, one may not bring claim against him. If he does not teach him his handicrafts, that son may return to his father's house.) และเพื่อให้การฝึกช่างฝึกหัดแพร่หลายออกไป พระองค์ได้ทรงออกกฎหมายอีกฉบับหนึ่งคือ "ให้ช่างฝีมือสอนงานช่างหัตถกรรมแก่เด็กหนุ่ม" (Artisans are required to teach their crafts to the young) ในระยะนั้นประเทศบาบิโลนมีการติดต่อค้าขายกับบ้านเมืองใกล้เคียง จนกระทั่งตั้งโรงเรียนการค้าขึ้นเพื่อผลิตเสมียนสำหรับบันทึกงานเกี่ยวกับการค้าขาย

ต่อมาเกิดสงครามชิงอำนาจกัน ระหว่างชาวบาบิโลเนีย (Babylonians), ชาวแอสซีเรีย (Assyrians), ชาวลิลิติน (Chaldeans), ชาวมิดีส (Medes) และชาวเปอร์เซีย (Persians) ทำให้การฝึกหัดช่างฝึกหัดไม่แพร่หลายเท่าที่ควร จนกระทั่งถึงสมัยชาวฮีบรูส์ (Hebrews) ประมาณ ๑๒๐๐ ปีก่อนคริสตกาล พวกนี้นอกจากจะเคร่งศาสนาแล้วยังมีความรู้มากในทางการเกษตรกรรม, ศิลปะ และ การค้า และมีทักษะทางช่าง เช่น การทำพลอย, เฟอร์นิเจอร์, เครื่องประดับโลหะ และการทำเครื่องมือขึ้นพอกๆ กับความสามารถทางแต่งโลง และการร้องเพลง

ในด้านการฝึกช่างฝึกหัดนั้น เขาจะส่งเด็กไปเรียนศาสนาในคอนเชา และคอนบ่ายกลับมาเรียนวิชาชีพกับบิดาที่บ้าน

ประมาณ ๔๐๐ ปีก่อนคริสตกาลจนถึงคริสต์ศักราช

ที่ ๑ กรีกเป็นอีกประเทศหนึ่งที่รับเอาอารยธรรมจากตะวันตกออกกลางโดยเฉพาะจากเปอร์เซีย ทำให้กรีกมีผลงานดีเด่นทางด้านจิตรกรรมและประติมากรรม รวมทั้งมีการฝึกช่างฝึกหัดทั้งสองด้านนี้ ระหว่าง ค.ศ. ๒-๕๐๐ โลกได้รับอิทธิพลมาจากกรีก มีผลงานทางด้านศิลปสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม มีการก่อสร้างมากมายที่สำคัญ เช่น ฟอรัม (Forum) ซึ่งทำใช้เป็นตลาดกลาง และ สนามกีฬาโคลอสเซียม (Colosseum) ช่างฝึกหัดส่วนมากเป็นทาส ในตอนปลายสมัยจักรวรรดิโรมัน พวกช่างฝีมือรวมกลุ่มกันเพื่อรักษามาตรฐานของงานช่างเรียกว่า "คอลเลเจีย" (Collegia) ซึ่งต่อมาทางยุโรปตะวันตกสมัยกลางเรียกว่า "ช่างกิลด์" (Craft Guild)

๒. สมัยกลาง

สมาคมกิลด์ (Guild Association) ซึ่งมีบทบาทอย่างมาก ในการฝึกช่างฝึกหัดในสมัยกลางนั้น เกิดขึ้นในยุโรปตะวันตกคือประเทศอิตาลี, เคนมาร์คและสวีเดน ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑, ๑๒ และ ๑๔ ตามลำดับ และได้แพร่ขยายไปประเทศอังกฤษใน ค.ศ. ๑๓๖๐

สมาคมกิลด์ เป็นสมาคมที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของพวกพ่อค้า (merchant guild) และพวกช่าง (craft guild) ทั้งสองพวกนี้ต่างก็มีผลประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือสมาชิกช่างเป็นผู้ผลิตสินค้า โดยเลือกใช้วัสดุและควบคุมคุณภาพ ส่วนสมาชิกพ่อค้าก็นำเอาสินค้าไปจำหน่าย โดยเดินทางกันเป็นกลุ่ม เพื่อป้องกันภัย การค้าขายเป็นไปในลักษณะผูกขาด ตั้งราคาตามใจชอบ นอกจากนี้ยังกีดกันไม่ให้พ่อค้า ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกเข้ามาค้าขาย นอกจากจะยอมเสียเงินให้ มีสวัสดิการโดยเก็บค่าธรรมเนียมระหว่างสมาชิกพ่อค้าด้วยกัน เพื่อใช้เป็นค่ารักษาพยาบาลและช่วยเหลือในการทำศพ ทำให้สมาชิกพ่อค้ามีฐานะร่ำรวย เป็นบุคคลสำคัญของชุมชน นอกจากนี้การที่สมาชิกพ่อค้าบางคน ได้มีส่วนร่วมในการบริหารเมืองโดยเป็นคณะกรรมการเมือง (town councils) ช่วยส่งเสริมให้มีอิทธิพลสูงขึ้นไปจนถึงลูเธอร์ พวกสมาชิกช่างว่าเป็นคนชั้นต่ำ กดค่าจ้างแรงงานในการผลิตสินค้า สมาชิกช่างจึงเรียกร้องให้สมาคมกิลด์

ภาพสำนักงานการค้า และ สมาคมกิลด์ในสมัยกลาง ที่ยังคงเห็นอยู่ที่เมืองเกนต์ ประเทศเบลเยียม

พิจารณาจำอย่างยุติธรรม รวมถึงสภาพของการทำงานด้วย แต่ไม่สามารถตกลงกันได้ ทำให้สมาชิกช่างบางส่วนแยกตัวออกมาจากสมาคมกิลด์แล้วรวมตัวกันเป็น "สหภาพแรงงาน" (Labour union) เพื่อประโยชน์ในการต่อรอง แต่ยังมีสมาชิกช่างบางส่วนอีกเช่นกันที่เป็นสมาชิกทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้งสมาคมกิลด์และสหภาพแรงงาน

สมาคมกิลด์มีบทบาททางการศึกษา, ศาสนา และที่สำคัญคือ การฝึกช่างฝึกหัด กล่าวคือ ทางด้านการศึกษาช่วยสร้างโรงเรียนให้ ซึ่งจัดเป็น ๒ แบบคือ โรงเรียนมัธยมแบบลาตินที่จัดสอนแก่เด็กชาย ที่ต้องการเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัย และโรงเรียนแบบการช่างฝึกหัด ส่วนทางด้านศาสนา ให้การสนับสนุนด้านการเงิน เพื่อสร้างโบสถ์ให้ และยังช่วยเหลือเด็กที่ยากจนให้ได้รับการศึกษา

ส่วนทางด้านการศึกษาฝึกหัดนั้น สมาคมกิลด์ได้วางกฎเกณฑ์ไว้ว่า นายช่างผู้ชำนาญงาน (master

ภาพแสดงการฝึกทักษะในงานสลักหินและช่างไม้
ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔

craftman หรือ master of the trade) เท่านั้น ได้รับอนุญาตให้จัดการฝึกช่างฝึกหัดได้ ช่างฝึกหัดจะต้องเซ็นสัญญากับนายช่างผู้ชำนาญงาน ซึ่งระบุว่าช่างฝึกหัดจะต้องเป็นโสด มีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๔ ปี เสียค่าเรียนอยู่ประจำ (กินนอน) เชื้อเพลิง วัสดุอย่างขยันขันแข็ง ห้ามออกนอกบริเวณก่อนได้รับอนุญาต ไม่มีค่าแรงระหว่างฝึก ส่วนคู่สัญญาคือนายช่างผู้ชำนาญงานนั้น นอกจากจะสอนวิชาช่างให้แล้ว จะต้องอบรมสั่งสอนให้เขาเป็นพลเมืองดี ให้อาหาร และ เสื้อผ้า เอาใจดูแลเหมือนลูกตัวเอง และในบางครั้งถ้าช่างฝึกหัดโชคดียังมีโอกาสได้แต่งงานกับลูกสาวของนายช่างผู้ชำนาญงาน เมื่อเซ็นสัญญาเรียบร้อยแล้ว นายช่างผู้ชำนาญงานจะต้องส่งรายชื่อช่างฝึกหัดแจ้งให้สมาชิกกิลด์ทราบ ซึ่งวางระเบียบกฎเกณฑ์ในการฝึกว่า นายช่างผู้ชำนาญงานจะรับช่างฝึกหัดเข้าฝึกเกิน ๓ คนไม่ได้ เว้นแต่จะจ้างผู้ชำนาญงาน (journeyman) เข้าช่วยสอนด้วย และระหว่างการฝึก ต้องมีการบันทึกความก้าวหน้าของช่าง

ฝึกหัดทุกคน รวมทั้งการเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด การฝึกใช้เวลาานาน ๗ ปี เมื่อนายช่างผู้ชำนาญงานและเจ้าหน้าที่ของสมาคมกิลด์รับรองแล้ว ช่างฝึกหัดนั้นจะกลายเป็นผู้ชำนาญงาน ซึ่งตอนนี้เขาจะได้รับค่าจ้างไม่ว่าจะทำงานเป็นผู้ช่วยนายช่างผู้ชำนาญงาน หรือรับจ้างทั่วไป (independent worker) ผู้ชำนาญงานนี้ หลังจากการทำงานมาหลาย ๆ ปี มีประสบการณ์มากพอควร และมีผลงานดีเด่น (masterpiece) เมื่อสมาคมกิลด์ทดสอบและรับรองผลงานดีเด่นแล้ว ก็จะกลายเป็นนายช่างผู้ชำนาญงานได้ ซึ่งตอนนี้เขาสามารถจัดฝึกช่างฝึกหัดได้ และตั้งโรงงานประกอบอาชีพได้ แต่การที่จะเป็นนายช่างผู้ชำนาญงานนั้น มักจะได้รับการกีดกันจากพวกสมาชิกช่างด้วยกันเอง ไม่ให้ เป็นได้ง่ายๆ แม้แต่การรับช่างฝึกหัดเข้า ฝึกก็จะรับเฉพาะลูกของสมาชิกช่างหรือคนมั่งมีเท่านั้นด้วย เหตุนี้ผู้ชำนาญงานจึงมักจะเลือกทำงานกับสมาชิกพ่อค้า หรือนายช่างผู้ชำนาญงานอื่นๆ เป็นการเพิ่มประสบการณ์แก่ตัวเองให้มากขึ้น เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานของการเสนอผลงานดีเด่นต่อไป

จะเห็นได้ว่า การฝึกช่างฝึกหัดในสมัยกลางนั้นมีความก้าวหน้าค่อนข้างมาก หลักเกณฑ์และวิธีการบางอย่างที่ใช้ในการฝึกอาชีพสำหรับช่างฝึกหัดนั้น ปัจจุบันการอาชีวศึกษา ได้นำมาใช้ในการสอนวิชาชีพในโรงเรียน เช่น การฝึกทักษะต้องมียังเรียนไม่มาก การนิเทศหรือการดูแลใกล้ชิด และการบันทึกความก้าวหน้าของนักเรียนหรือแผนภูมิก้าวหน้า นอกจากนี้ที่น่าสนใจคือในสมัยกลางนั้น มีช่างฝึกหัดหลายคนที่น่าเอาวิชาชีพที่เขาฝึกนั้นมาเป็นชื่อสกุล เช่น โกลด์สมิธ (Goldsmith) แบลคสมิธ (Blacksmith) คาร์เพนเตอร์ (Carpenter) ชูเมคเกอร์ (Shoemaker), เทย์เลอร์ (Taylor) และวีเวอร์ (Weaver)

๓. สมัยปัจจุบัน

จากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ในยุโรปตะวันตก ประมาณ ค.ศ. ๑๘๐๐ และสหรัฐอเมริกา ค.ศ. ๑๘๐๐ นั้น ทำให้ต้องการช่างฝีมือที่มีความรู้สัมพันธ์ช่างหรือ

ทฤษฎี (related subjects) ด้วย เพื่อทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ที่ใช้ระบบการผลิตเป็นจำนวนมาก (mass production) การฝึกช่างฝึกหัดสมัยปัจจุบันจึงต้องพัฒนา ให้มีระบบคิดว่า การฝึกช่างฝึกหัดสมัยเก่า ที่ผลิตช่างฝีมือได้จำนวนจำกัด และมุ่งทักษะอย่างเดียว กล่าวคือ การฝึกต้องได้รับความช่วยร่วมมือจากหลายฝ่าย เช่นจาก นายจ้างเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม, สถาบันอาชีวศึกษา, โรงเรียนอาชีวศึกษา, โรงเรียนการช่าง, และวิทยาลัยเทคนิค และหน่วยงานของรัฐที่ควบคุมดูแลการฝึกช่างฝึกหัด ให้เป็นไปตามกฎหมาย หรือระเบียบกฎเกณฑ์ที่ทางการบังคับใช้สำหรับการฝึกช่างฝึกหัดโดยเฉพาะ เช่น คุณภาพ ปริมาณ และมาตรฐานของช่างฝึกหัด, ระยะเวลาในการฝึก, ค่าแรงงานระหว่างการฝึกและหลังการฝึก เป็นต้น ดังนั้น ลักษณะ และ วิธีการของการฝึกช่างฝึกหัด ในประเทศอุตสาหกรรมต่างๆ จึงมีส่วนคล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก เช่น ช่างฝึกหัดจะต้องทำสัญญาที่ถูกต้องตามกฎหมาย (legal written agreement) กับหน่วยงานของรัฐ ในสัญญาระบุว่า ช่างฝึกหัดต้องมีอายุเฉลี่ย ๑๖ ปี จบมัธยมศึกษาตอนต้น ฝึกในโรงงานอุตสาหกรรมสัปดาห์ละ ๕ วัน ให้ได้อย่างน้อย ๕,๐๐๐ ชั่วโมงปฏิบัติ (shop hours) แล้วไปเรียนวิชาสัมพันธ์ช่าง หรือ ทฤษฎีที่สถาบันอาชีวศึกษา เช่น วิชาคณิตศาสตร์ประยุกต์, วิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์, วิชาเขียนแบบ และอื่นๆ อีกสัปดาห์ละ ๑ วัน ให้ได้อย่างน้อย ๑๔๔ ชั่วโมงเรียน (class hours) ระยะเวลาการฝึกนาน ๑-๔ ปี (ฝึกวันละ ๔ ชั่วโมง) สุดแต่ลักษณะของงานช่าง ค่าแรงในการฝึกคิดเป็นรายชั่วโมง เป็นผลของการฝึกจะได้ค่าแรงน้อย และเพิ่มขึ้นจนเป็นสุดท้ายจะได้รับประมาณ ๕๐-๕๐% ของอัตราช่างผู้ชำนาญงาน เมื่อจบการฝึกนายจ้าง หรือ เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมจะรับเข้าทำงาน ในอัตราค่าจ้างเท่ากับช่างผู้ชำนาญงาน หรือ ใกล้เคียง ก่อให้เกิดประโยชน์แก่นายจ้าง หรือเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมมาก แม้ว่าจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการฝึกรวมทั้งค่าแรง

งานทั้งผู้รับการฝึกและผู้ให้การฝึก แต่ก็ได้คนงานฝีมือที่มีคุณภาพเท่ากับลักษณะของงานเอาไว้ใช้

๔. การฝึกช่างฝึกหัดในประเทศไทย

การฝึกช่างฝึกหัดในประเทศไทย ที่จัดเป็นระบบอย่างนานาประเทศอุตสาหกรรมนั้นยังไม่มี ที่เคยปรากฏส่วนใหญ่จะเป็นไปในแบบการฝึกภายในครอบครัว ในลักษณะงานหัตถกรรม เช่น การทำทองรูปพรรณ, การทำนาคร, การหล่อพระและอื่นๆ กิจกรรมเหล่านี้ยังพอมิปรากฏอยู่บ้างในกรุงเทพมหานคร รวมทั้งชื่อของถนนหรือซอยที่เรียกตามงานหัตถกรรมนั้น เช่น ถนนตีทอง ซอยช่างนาคร, ถนนบ้านนาคร และบ้านช่างหล่อ เป็นต้น

ส่วนการฝึกช่างฝึกหัด ด้านงานช่างอุตสาหกรรมนั้นส่วนใหญ่จะเป็นงานบริการ (service trade) จัดกันตามตู้ช้อปรถยนต์, โรงกลึง และโรงงานเล็กๆ นายจ้าง หรือ เจ้าของกิจการส่วนใหญ่เคยผ่านการเป็นช่างฝึกหัดมาก่อน ได้รับความสามารถย่อมแตกต่างกัน ประกอบกับไม่มีหน่วยงานใดของรัฐ กำหนดหลักเกณฑ์ และคุณสมบัติของผู้ที่ประกอบกิจการ ทำให้ขาดมาตรฐาน เป็นเรื่องที่ใช้บริการเชื่อถือหรือเสี่ยงเอาเอง สำหรับเด็กฝึกงานที่จะเข้าฝึกนั้น จะต้องมิใช่ใหญ่ที่คุ้นเคยหรือเป็นญาติกับเจ้าของกิจการนั้นมาฝาก ระยะแรกจะมีสภาพคล้ายคนรับใช้ (helper) ได้รับค่าแรงแต่น้อยมาก กินอยู่กับนายจ้าง มีหน้าที่ทำความสะอาดตู้หรือโรงงาน และรับใช้ต่างๆ ไป เช่น ซื่ออาหารหรือเครื่องดื่ม ช่วยทำความสะอาดเครื่องมือ ในการฝึกนั้นนายจ้าง หรือเจ้าของกิจการจะฝึกให้บ้าง สุดแต่โอกาสจะอำนวยให้ ส่วนใหญ่จะให้หัวหน้าช่าง (Foreman) หรือช่างฝึกหัดรุ่นพี่ช่วยฝึกให้ โดยการคอยเป็นลูกมือ ไม่มีការวางแผนการฝึกตามลักษณะขั้นตอนของงานช่างนั้นๆ การฝึกจึงขึ้นอยู่กับงานที่มารับบริการ ซึ่งอาจจะซ้ำๆ กันหรือแตกต่างกันก็ได้ กว้นเด็กช่างฝึกหัดใหม่จะเรียนรู้อุทกขั้นตอนของงานช่าง ต้องใช้เวลานานมาก ต้องมีความอดทน ถ้าโชคดีผู้ให้การฝึกถ่ายทอดความรู้ให้หมดไม่มีดบังก็เสร็จสิ้นการฝึก ถึงตอนนี้ก็

เป็นช่างเสริมตัว ถ้าทำกับนายจ้างหรือเจ้าของกิจการ การณ์มากขึ้น ก็จะออกไปหาเลี้ยงชีพเองโดยเป็นเจ้าของกิจการ ก็ได้เงินเดือนมากกว่าเดิม พอทำได้ระยะหนึ่งมีประสบ-

พิชัย สิริทัศนกุล

บรรณานุกรม

- จุง ผาสุมรณ การอาชีวศึกษานานาชาติ โรงพิมพ์โรงเรียนสาธิตช่างพระนคร ๒๕๐๘
- Lyon, Bryce. "Guild" in The Encyclopedia Americana, v.13. p.577-578. International Edition. New York, Americana Corporation, 1978.
- Mercer, Norman A. "Apprenticeship" in The Encyclopedia Americana, v.2. p.124-125. International Edition. New York; Americana Corporation, 1978.
- Roberts, Roy W. Vocational and Practical Arts Education. Harper & Brothers, 1957.
- Sanders, C. Technical Education For Development. Nedlands, University of Western Australia Press, 1966.
- Tickner, Fred J. "Apprenticeship and Employee Training" in The New - Encyclopaedia Britannica, Macropaedia v.1. p.1018-1023. 15th ed. Chicago, Encyclopaedia Britannica, 1981.